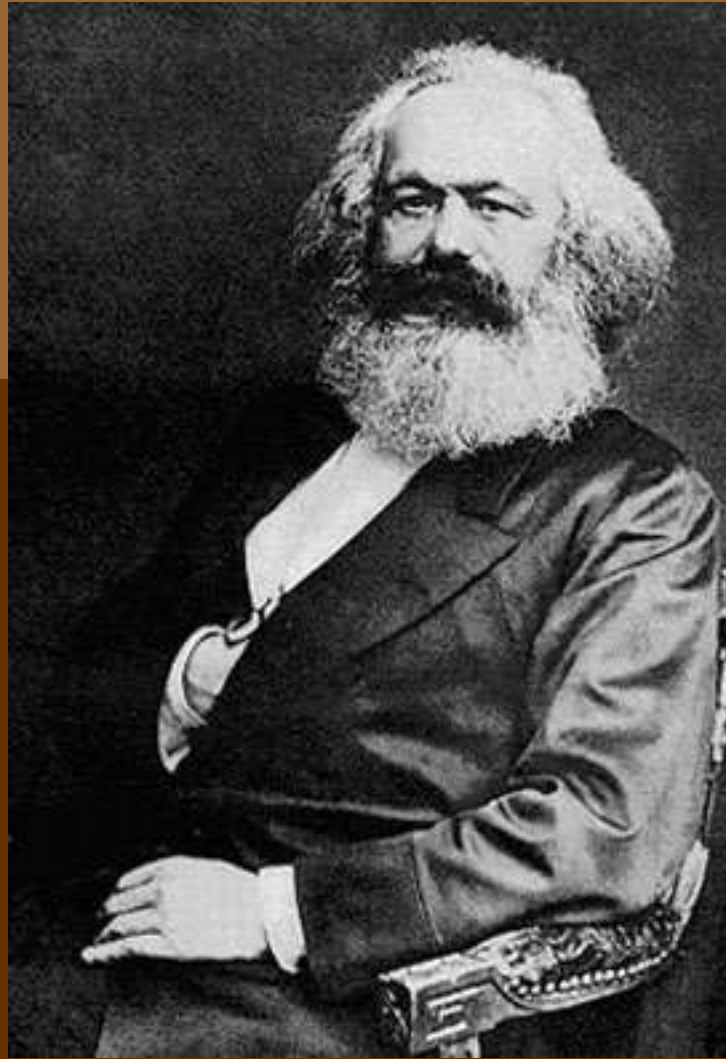

KARL MARKS

1818 – 1883.

kapital i otuđenje

- Čovek je u kapitalizmu trostruko **otuđen**:
 - **politički** (postoji protivrečnost između građanskog društva i države)
 - **društveno** (postoji ogromna klasa onečovečenih ljudi – proletarijat)
 - **ekonomski** (potrošna dobra imaju karakter robe)
- Već i jedna posebna delatnost može da otuđi celokupnog čoveka
- Čovek može biti u položaju da **pravno raspolaže samim sobom** (nije ničiji rob ili sluga), jer ga niko ne prisiljava da prodaje svoju radnu snagu
- Ali za razliku od vlasnika sredstava za proizvodnju (kapitaliste), radnik je **vlasnik samo svoje radne snage**, pa je prinuđen da tu radnu snagu otuđi da bi uopšte mogao fizički da egzistira
- **Najamni radnik otelovljuje univerzalni problem građanskog društva**
- Ekonomski karakter tog društva sastoji se u proizvodnji **postvarenog sveta stvari**
- Robni karakter svih naših potrošnih dobara i odgovarajuće iskorištavanje ljudi nije specifičnost samo ekonomije, već celokupnog ispoljavanja čovekovog života
- U **robi** se otkriva temeljna **ontološka struktura** celokupnog predmetnog sveta

robni karakter društvenih odnosa

- Ono što se po svojoj prvobitnoj nameni **proizvodi za upotrebu** ne razmenjuje se neposredno po potrebi kao upotrebna stvar, nego **stiže na tržište roba** kao **osamostaljena robna vrednost**
- Čovekov proizvod počinje da vlada ljudima, jer čoveku društveni karakter njegovog vlastitog rada u robnom obliku izgleda kao predmetni karakter samih proizvoda rada – **fetiški karakter robe**
- Svet roba može biti ukinut samo putem principijelne **promene sveukupnih konkretnih životnih odnosa čoveka**
 - Proizvod: **robni karakter** – **upotrebni karakter**
 - Čovek: **postvareno biće** – **prirodno (društveno) biće**
- U kapitalističkom društvenom uređenju proizvod rada pokazuje se kao:
 - **ospoljenje** (stavljanje spolja svoje suštine)
 - umesto – **ozbiljenje** svoje prirode
- Ali **otuđenje** postoji **već u samom radu** u kome se radnik ne potvrđuje nego poriče

karl marx

rad i dehumanizacija

- Rad:
 - postaje prisilan
 - više ne predstavlja zadovoljenje jedne potrebe
 - postaje samo sredstvo da se zadovolje potrebe izvan njega
- Funkcija rada:
 - nije izražavanje ljudske suštine
 - već održavanje egzistencije
- Sam život se pojavljuje kao sredstvo za život
- Otušeni rad je posledica podele rada, tj. tehnološkog napretka, a on otušuje:
 - prirodu (predmet rada (materijal) i proizvod rada)
 - čoveka samog od sebe (njegovu vlastitu životnu funkciju, pa i njegovo telo)
 - čoveka od čoveka (otušenje od ljudske suštine drugih ljudi)
- Otušenje predstavlja:
 - izvor destruktivnih i protivljudskih posledica
 - uslov budućeg svestranog razvoja čovečanstva: oslobodjenja čoveka
- Maksimum dehumanizacije se ogleda u lišavanju čovečnosti:
 - radnik se pretvara u robu
 - posednik se pretvara u nosioca novca

karl marx

dehumanizacija kao izvor prava

- Radnička klasa (proletarijat) je:
 - a. čista **negacija građanskog društva**
 - b. **koncentrat dehumanizacije**
 - c. jedini legitimni inicijator radikalnog **prevrata**:
 - **ukida** svojom silom **samog sebe**, a samim tim i **sve društvene klase**
 - **ostvaruje** svoj **partikularni interes**, a time i **interes čovečanstva** kao celine
 - d. **oruđe istorije**, koje će čoveku povratiti izgubljenu čovečnost
 - e. uspešna u ostvarenju svoje misije samo ukoliko je **svesna** svoje: misije i situacije (Razumevajući sebe, proletarijat ne samo da razume svet već samim tim aktom razumevanja započinje svoj praktični preobražaj)
 - f. lišena **suprotnosti slobode i nužnosti**: istorijska neminovnost kao slobodna inicijativa
- Ukidanje otuđenja je **komunizam**:
 - **totalna transformacija** ljudskog bića
 - **povratak** čoveka njegovoj **generičkoj suštini** (stvaralačkoj prirodi)

Karl Marx

komunizam: utopija besklasnog društva

- Komunizam ukida:
 1. podelu čoveka na državu i privatni život, pa i samu potrebu političkih insitucija
 2. privatno vlasništvo i podelu rada kao njegov izvor
 3. jednostrani razvoj individua
 4. društvene klase
 5. eksploataciju
- **Potpuni preobražaj celokupne ljudske svesti** – putem **revolucije**
- **Dug period potresnih događanja** neminovno dolazi, budući da to zahteva najimperativnija sila istorije – **napredak proizvodnih sredstava: ogroman tehnološki razvoj i uspostavljanje svetskog tržišta**
- Neuspeh socijalizma:
 - **moralne devize** umesto razvijene svesti
 - **sve klase** umesto proletarijata
 - **nerazvijenost proizvodnih sredstava** (feudalizam-socijalizam)

karl marx

11. teza o fojerbahu

„Filozofi su sve samo različito tumačili, radi se o tome da se on izmeni.“

- Kod Hegela je:
 - svet je postao filozofski, a njegovo izmirenje sa stvarnošću nije bilo izmirenje unutar nje, nego samo sa njom – u elementu poimanja
 - Filozofija je postala totalna, a nasuprot njoj ostala je druga totalnost – istinski pojavni svet nefilozofije
- Kada se princip filozofije razvije u totalnu konkretnost (kao posle Aristotela i Hegela) prestaje mogućnost pravolinijskog razvoja
- Sada **filozofija mora samu sebe da okrene napolje**, postojećem svetu, da bi se njime **praktikovala** i tako **okrenula protiv same filozofije**, postajući **marksizam**, tj. neposredno praktična teorija
- Oslobođanje sveta od nefilozofije implicira i oslobođanje od filozofije
- **Razumevanje sveta** nije njegova: spoljašnja osuda, moralna ocena ili naučno objašnjenje, već **samorazumevanje društva** – akt u kome subjekt menja objekt samim aktom njegovog razumevanja (podudarnost objekta i subjekta, misli i revolucionarnog akta)

1. teza o fojerbahu

„Glavni je nedostatak sveg dosadašnjeg materijalizam (uključujući i Fojerbahov), što predmet, stvarnost, čulnost, shvata samo u obliku objekta ili opažanja, a ne kao čulnu ljudsku delatnost, praksu, ne subjektivno. Stoga je delatnu stranu, nasuprot materijalizmu, apstraktno razvio idealizam, koji naravno ne zna za stvarnu, čulnu delatnost kao takvu. Fojerbah želi čulne objekte koji su zaista različiti od objekata misli: ali samu ljudsku delatnost on ne shvata kao predmetnu delatnost. Zato on u Suštini hrišćanstva samo teorijski odnos razmatra kao pravi ljudski odnos, dok praksu shvata i fiksira samo u njenom prljavo judejskom pojavnom obliku. Stoga on ne shvata značenje „revolucionarne“, „praktično-kritičke“ delatnosti.“

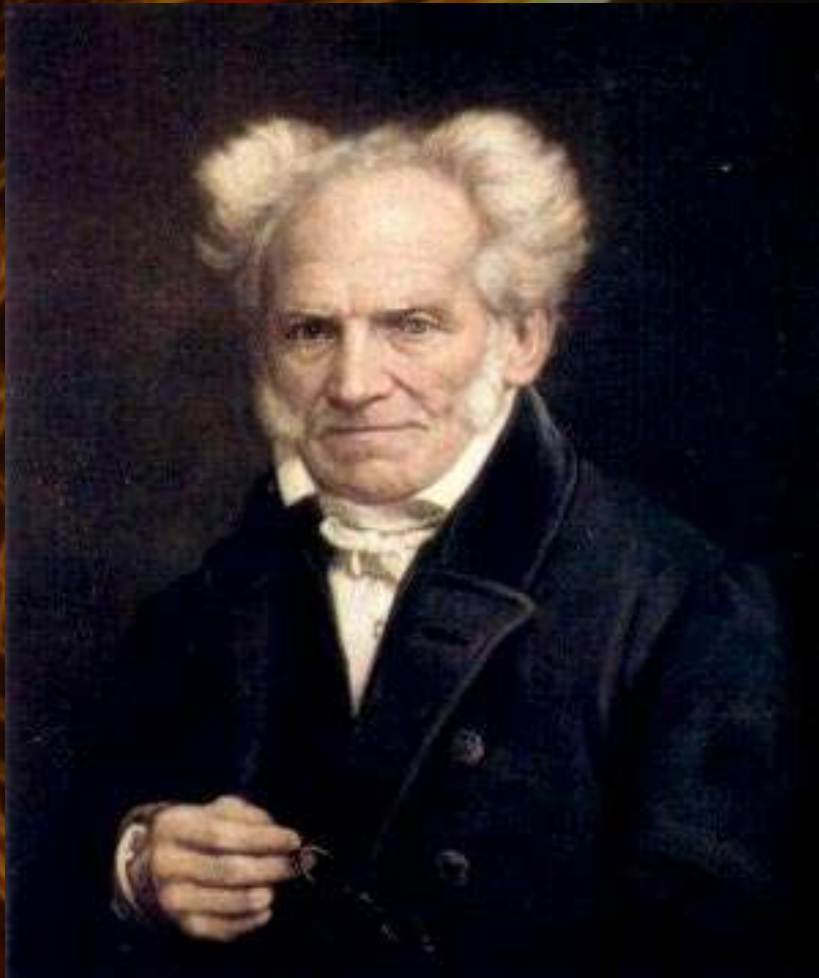
- Kritika razumskog prosvetiteljskog raskola subjekta i objekta
- Prihvatanje hegelijanskog dinamizma dijalektičkog posredovanja
- Samo opažanje je sastavni deo praktičkog odnošenja čoveka prema svetu
- I predmet čovekovog opažanja je „očovečeni predmet“, budući da:
 - je obuhvaćen horizontom čovekovih potreba i napora
 - nije gotov fakt ravnodušne prirode

ARTUR ŠOPENHAUER

(1788–1860)

vladavina volje

- Kritika Hegelove filozofije koja nastoji da iza svega vidi racionalno načelo (Duh)
- Svetom vlada volja:
 - iracionalno načelo (pošto izmiče našem razumu, u stanju smo da ga zahvatimo jedino intuicijom)
 - nema neku posebnu svrhu (slepa)
 - utiče na fenomene
 - sredstvo za dokučivanje Kantove „stvari-po-sebi“
- Pesimizam:
 - svet se ne približava (uopšte, a komoli nužno) racionalnim idealima
- Glavno delo: *Svet kao volja i predstava*

svet kao volja i predstava

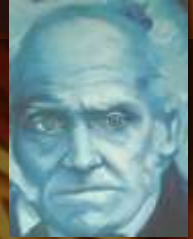
- **Svet je moja volja**

- ono preko čega se ispoljava intuicija kao suštinska odlika čoveka
- suština sveta: organska i neorganska
- sve pokreće i nad svime gospodari, pa i nad intelektom („ono što protivreči srcu ne ulazi u glavu“)
- slepi nagon, koji ne podleže zakonu (za razliku od pojavnih stvari)
- nastaje iz nedostatka i ona nikada ne može biti potpuno zadovoljena (neminovnost bola): po ostvarenju neke težnje javlja se dosada
- istorija čovečanstva je besciljno lutanje – nema nikakvog napretka
- izlaz iz te besciljnosti:
 - **askeza** kao odricanje od života i utapanje u nirvanu (indijska filozofija)
 - **umetnost** kao bezinteresno doživljavanje

- „**Svet je moja predstava**“:

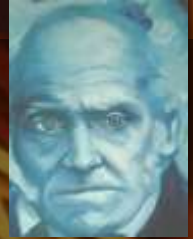
- svet je objekt u odnosu na subjekt (saznanja)
- ali takav objekt koji ne može postojati nezavisno i za sebe (kao pojedinačna i izolovana predstava), nego je na zakonit način povezan sa svim ostalim predstavama u **celinu saznanja**

Die Welt als Wille und Vorstellung

- „Ništa nije bez razloga, zašto jeste.“
- Pojedinačne predstave mogu se svesti na četiri osnovne klase, kojima odgovaraju četiri oblika načela razloga:
 1. bivanja (**zakon kauzaliteta**) obuhvata klasu fizičkih objekata koji su kauzalno povezani u prostoru i vremenu – prirodne nauke
 2. saznanja (**logičko načelo**) obuhvata pojmove ili apstraktne predstave u okviru suda
 3. bića (**ontološko načelo**) obuhvata položaj i sled čistih opažaja prostora i vremena
 4. delanja (**zakon motivacije**) obuhvata kao objekat subjekat htenja
- Nije moguć **nikakav dokaz** načela, jer je ono već pretpostavljeno u svakom argumentu ili dokazu
- Poreklo ovih razloga se objašnjava nedefinisanom **samoeverdencijom**

subjektivnost i materija

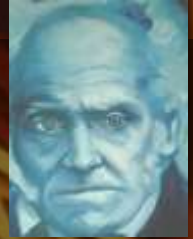
- „Svet je moja predstava.“
 - **Kantovska interpretacija**: svet kao objekat saznanja je nesaznatljiva stvar po sebi objektivirana kroz subjektivne forme saznanje
 - **Berklijevska interpretacija Kanta**: subjekt je tvorac ne samo forme saznanja, nego i njegovog sadržaja
- Svet kao objekt je samo moja predstava i ništa više od toga, jer ne može postojati bez saznajnog subjekta, baš kao što nema ni subjekta bez objekta, jer svet iskustva uvek ima dve bitne i neodvojive polovine
- Dijalog između Subjekta i Materije
 - Subjekt: Ja jesam i izvan mene ničeg nem, jer svet je moja predstava.
 - Materija: Drska zabluda. Ja jesam i osim mene nema ničega, jer je svet moja privremena forma. Ti si samo rezultat jednog dela te forme i utoliko si slučajan.

svet kao predstava

- Ne treba poći ni od **subjekta** ni od **objekta**, već od **predstave**:
 - koja je **prva činjenice svesti**
 - njen prvi osnovni oblik je **rastavljanje** na **objekat** i **subjekat**
 - **oblik objekta** je **načelo razloga** u svojim različitim vidovima
- Predstava je **temeljna kategorija saznanja**:
 - koja **prethodi**
 - **subjekt-objekt odnosu**
 - **formama vremena, prostora i kauzaliteta**
 - iz kojih dalje **proizilazi**
 - **pojavno mnoštvo**
 - **raznolikost pojedinačnih predstava-objekata** koji čine svet
- **Berклиjevska predstava** ujedno je i **ontološka kategorija** s negativnim predznakom privida, varke, sna

dometi razuma

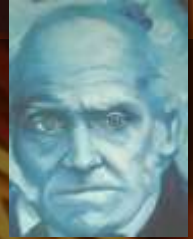
- Autentičnu **noumenalnu stvaranost** treba potražiti s one strane predstave i razuma
- Domet razuma (iskustva i nauke):
 - kretanje unutar **pojavnih raznovrsnosti** sveta predstave
 - dovođenje pojedinih **delova sveta u uzajamnu vezu** na osnovu načela razloga
 - podvođenje mnoštva pojedinačnih predstava **pod odgovarajući pojam** kao njihovo jedinstvo *post rem*
- **Načelo razloga:**
 - objašnjava samo **formu predstava** (njihovu uzajamnu vezu, samo ono „**kako**“ fenomena)
 - ali **ne i suštinski sadržaj** pojedinačnih predstava i sveta u celini (ono „**šta**“ fenomena)

iracionalnost tela

- **Iracionalno** kao temelj učenja:
 - **ontološki** (primat iracionalne volje)
 - **saznajno-teorijski** (intuitivni metod saznanja)
- Za svakoga je **vlastito telo prvi** i **najbliži objekt saznanja**:
 - **posmatran izvana** (sa stanovišta sveta predstave) neki telesni pokret subjektu je predočen kao određena fizička promena oblikovana prostorom, vremenom i kauzalitetom
 - **posmatran iznutra** (sa stanovišta sveta volje) taj isti događaj neposredno se doživljava kao sopstveno htenje
- Ovaj **unutrašnji doživljaj** omogućuje da (po analogiji sa svojim telom):
 - **prihvatimo egzistenciju drugih ljudi**
 - **razumemo njihove postupke** u svetu fenomena kao determinisane određenim motivima

svet kao volja

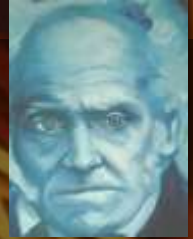

- Prekoračujući granice ~~načela dovoljnog razloga~~ i ~~sveta predstave~~, neposredni doživljaj htenja otvara vrata, inače nepristupačnog **noumenalnog sveta**, sveta kao volje
- **Analogijom** intuitivno saznajemo da su i drugi ljudi (i sva živa bića) **samostalni subjekti htenja**, delovanja i neprekidne težnje
- **Naporedo** sa **svetom predstave** postoji, dakle, i **svet volje**
- Samo je **telo** čoveku **dato istovremeno**:
 - i kao **predstava** (objekt saznanja)
 - i kao **volja** (htenje)
- **Neposredni uvid u tu dvostrukost** dovoljan je da u saznanju napustimo načelo razloga i stanovište predstave, oslobodimo se varljivog sveta fenomena i **stupimo u carstvo metafizike**

volja kao volja

- Nema razvoja, sve ostaje po starom, svako bivstvujuće hoće isto: samoodržanje, jedino su sredstva za to različita
- Ideje su uzroci bivstvujućeg
- Volja ne bi mogla da bude razdeljena u beskrajnom prostoru, ne bi mogla samu sebe da pokaže u medijumu individuacije
- Svoje adekvatno reprezentovanje ona doživljava samo u večnim formama
- Ideje lebde u sredini između stvari po sebi i sveta predstave
- Uvođenjem ideja čoveku se dodeljuje posebno mesto onog koji je sposoban da sazna ideje
- Volja kao volja nikada ne dospeva do jedinstva sa samom sobom
- Volja je nezasita, jer dosezanjem nečega njena težnja ka posedovanju ne okončava, nego odmah teži kao novome
- Sama volja (čista volja) nema cilja, jer ciljevi su privremene i promenljive pojedinačnosti
- Sama volja je apsolutna, tj. bezrazložna: Ja mogu sebi da razjasnim zašto hoću ovo a ne ono, ali ne mogu da se pitam zašto uopšte hoću

- Suštinsko određenje volje je egoizam (nagon za postojanjem i dobrobiti)
- Kod čoveka se nijedna potreba ne ostvaruje u datoj prirodnoj formi, već ovde nastupa svesno promišljanje
- Životinjsko saznanje suštinski je posmatračko, kod čoveka pridolazi refleksija kao sposobnost apstraktno poimanja
- Čovek je u stanju da sebi smišlja uvek nove mogućnosti kako bi mogao da se ostvari, a ta volja za ostvarenjem suštinski se upravlja protiv bližnjeg
- Na kraju borba je ipak uzaludna, smrt je neumitna:
 - i egoizam koji hoće vlastito dobro
 - i zloba koja hoće tuđi bolpotiču iz u sebi razdvojene volje
- Vremena tzv. sreće su samo kratki predasi u neprekidnom bivanju teranom napred: život svih bića je točak u kojem se krećemo, a da ne napredujemo

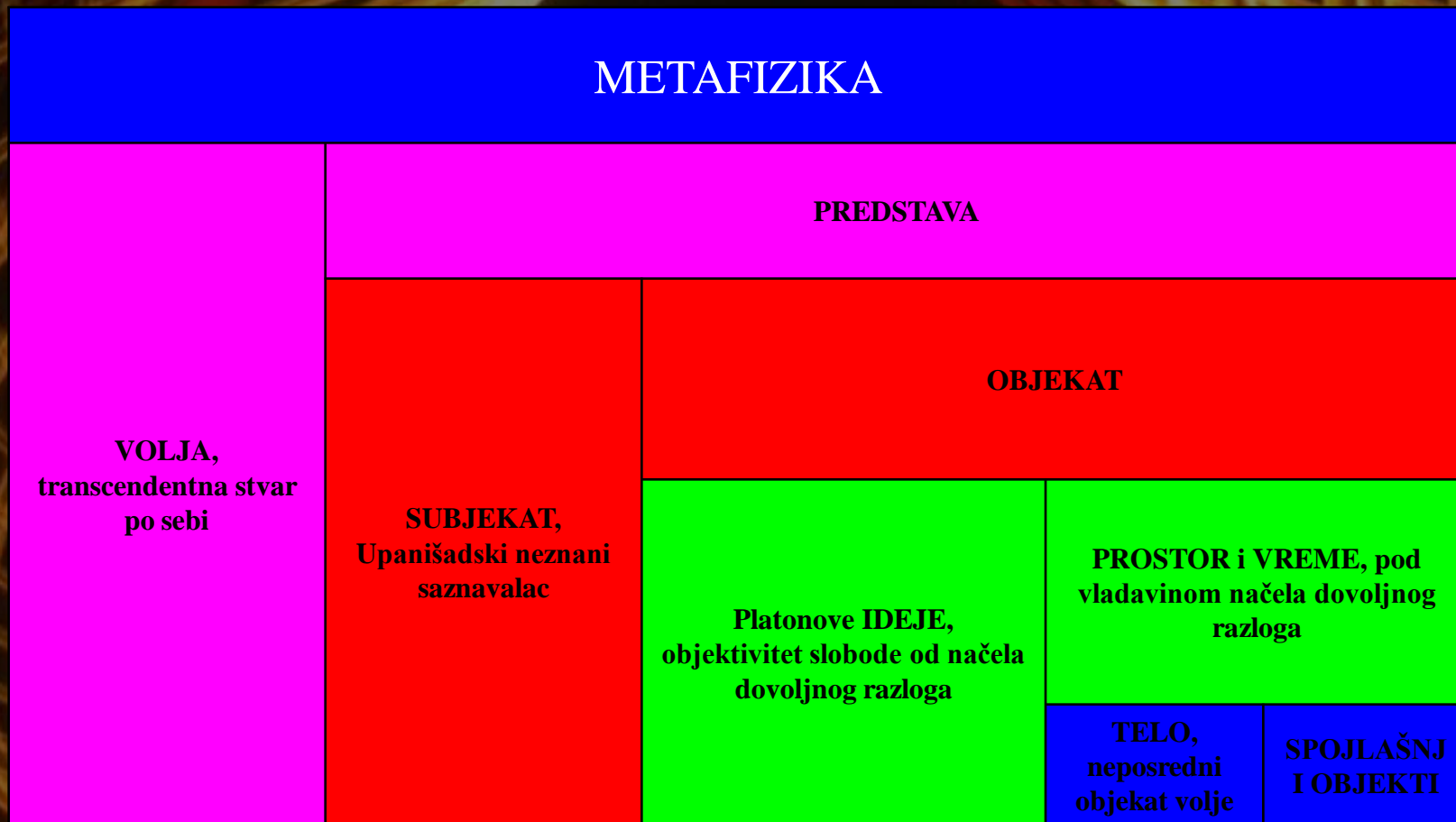

- U idealnom razvitku čovek stoji iznad svih ostalih bića i zato on zna za patnju
- A iz znanja u toj patnji on filozofira
- Filozofija nije neophodna samo da bi sve bio teorijski razmatran, nego i da bi se smislila moguća pomoć za patnju: treba iznaći mogućnosti izmicanja točku volje:
 - jedna mogućnost je umetnost
 - a druga sažaljenje i rezignacija
- Umetnost je privremeno isključenje iz patnje
- Askeza omogućuje unutrašnju promenu čoveka koji se sam sebe odriče
- Ali najprizemnije rešenje je identifikacija sa drugim, drugi mora da bude ishodišna tačka moga delanja
- Ja ne mogu da uđem u tuđu kožu, identifikacija mora da događa samo u glavi, što znači da je ona saznanje, odnosno sapatništvo

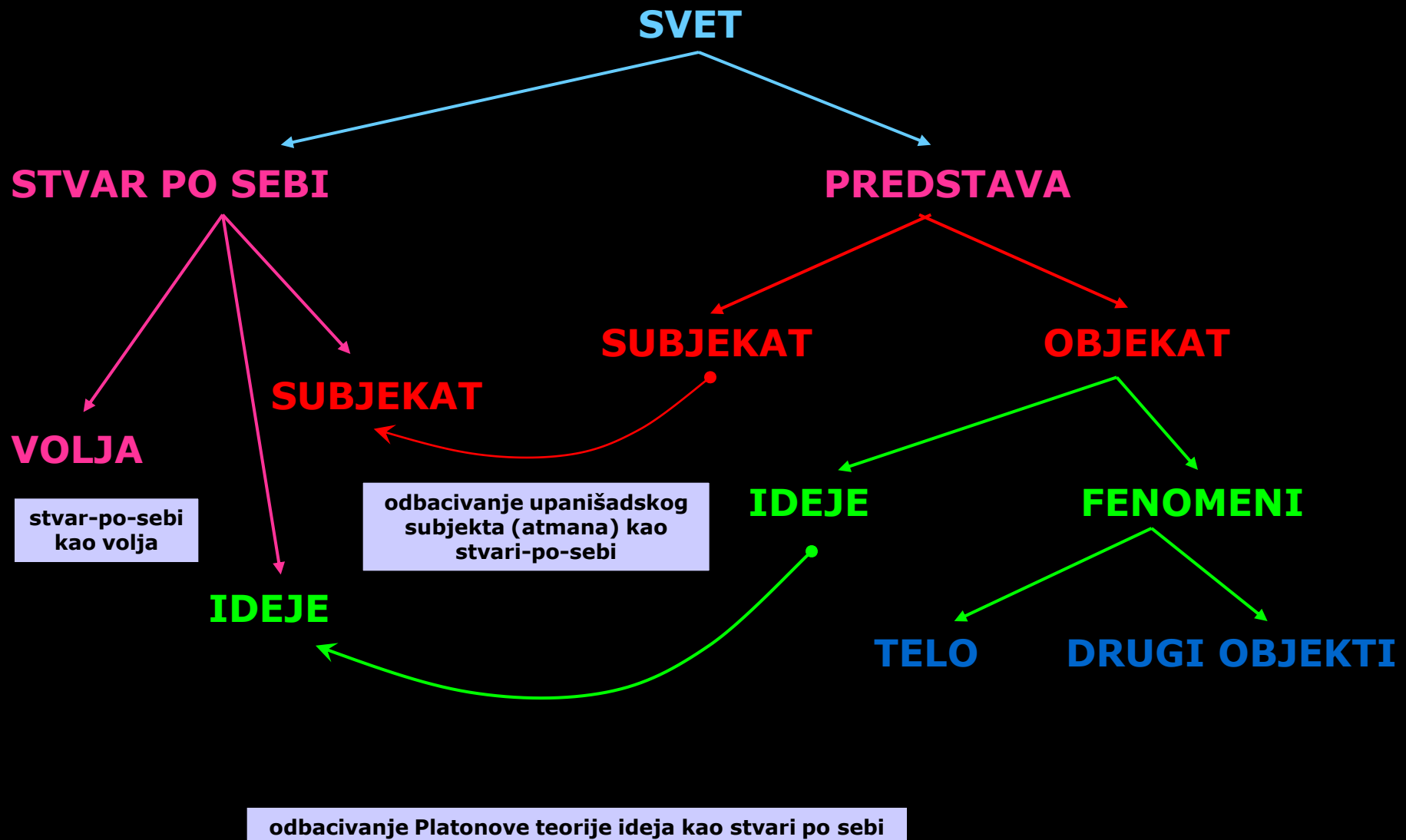

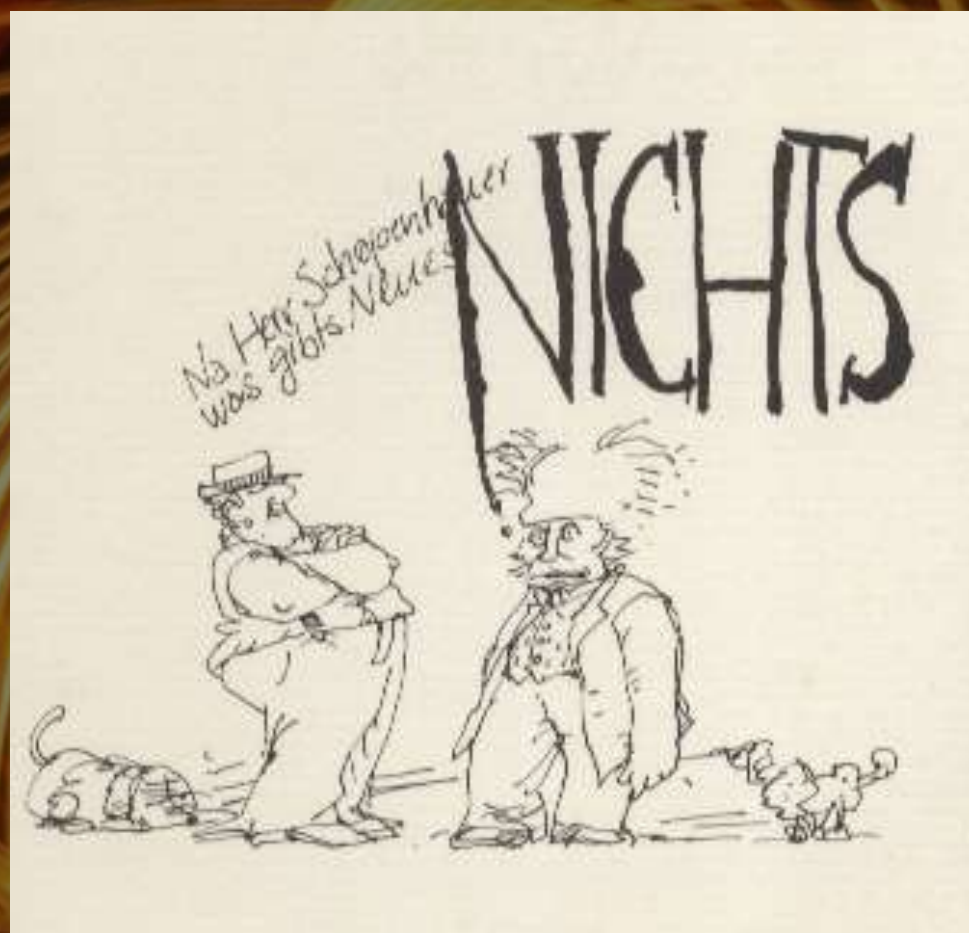
- Paradoksalnost sažaljenja je u tome što:
 - se ono upravlja prema konkretnom čoveku
 - sa njim saoseća ne radi njegove ličnosti, već samo zato što on pati, čime se etičko delanje ne omalovažava nego se prekoračuje
 - Ona može u celini da promeni realnost sveta jednako malo kao i askeza
 - Zato moram u samome sebi i samo za sebe da tražim krajnji odgovor na zagonetku volje: odgonetka je rezignacija
 - Rezignacija:
 - kao jedinstvo saznanja i unutrašnjeg delovanja rezignacija iz osnove preokreće čoveka
 - je posmatranje kao kontemplacija (nije predmetno posmatranje, da se više ne upravlja prema ovoj ili onoj pojavi, i da više ne zuri opčinjeno u stvar po sebi kao osnov patnje)
- Ničeova filozofija je preketanje osnovnih Šopenhauerovih stavova

struktura Šopenhauerove metafizike

Metafizički koraci koji nisu načinjeni

- Pa, gospodine Šopenhaueru, šta ima novo?

- **NIŠTA**

„Ono što protivreči srcu ne ulazi u glavu.“

- **Volja**

- ono preko čega se ispoljava intuicija kao suštinska odlika čoveka
- sve pokreće i nad svime gospodari, pa i nad intelektom
- slepi nagon, koji ne podleže zakonu (za razliku od pojavnih stvari)
- nastaje iz nedostatka i ona nikada ne može biti potpuno zadovoljena (neminovnost bola)
- ostvarenje težnju prati dosada: život kao smena osećanja bola i dosade

„Naša saznavalačka svest raspada se na subjekat i objekat, a osim toga ne sadržava ništa. Biti objekat za subjekat i biti naša predstava je jedno te isto.“